

УДК 002:94(477)

Нагурняк Лілія Миколаївна,

старший викладач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Луцького інституту розвитку людини Університету "Україна"

ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ РЕКВІЗИТІВ ЧОТИРЬОХ УНІВЕРСАЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

У статті аналізується історична еволюція реквізитів чотирьох Універсалів, що є вагомими складовими інформаційно-документальної діяльності державних органів влади періоду Української центральної ради.

Ключові слова: *інформаційно-документальна діяльність, універсал, Українська центральна рада, реквізити.*

В статье анализируется историческая эволюция реквизитов четырех Універсалов – весомой составной информационно-документальной деятельности государственных органов власти периода Украинской центральной рады.

Ключевые слова: *информационно-документальная деятельность, універсал, Украинская центральная рада, реквизиты.*

This article contains the attempt of the historical evolution analysis of the four Essential Elements- the important components of the informational – documentary activity of the Central Ukrainian Council.

Key words: *the iformacional-documentary activity, all-round craftsman, the Ukrainian Central Council, the Essential Elements.*

Сучасне розуміння офіційного документа як нормативно-правового акта органів законодавчої влади, що містить офіційні відомості стосовно регулювання найважливіших суспільних стосунків, складалося в результаті історичної еволюції цього поняття.

Сучасне офіційне слово виникло на підґрунті традицій офіційно-ділового спілкування, які розвивалися і взаємозбагачувалися у міждержавних та внутрішньополітичних стосунках,

та увібрали традиції діловодства, прийоми та засоби оприлюднення й розповсюдження офіційних повідомлень.

Як відомо, мовою документів розповідається про складний суперечливий процес створення та розвитку Української Держави. У документах відбито конкретну діяльність сотень учасників тих подій. Часом документи розкривають драматичні, навіть трагічні відносини. Тож науковці завдяки їм мають можливість неупереджено проаналізувати всю складність соціальних і національних аспектів тогочасного суспільного буття в Україні.

Та, мабуть, найцікавішими щодо змісту та оформлення є документи, що дійшли до нас ще з часів становлення Української центральної ради. Адже її провідники та ідеологи, такі як М. Грушевський, Д. Дорошенко, С. Єфремов, В. Винниченко, С. Петлюра, П. Христюк та ін., були, незважаючи на брак досвіду державного будівництва, високоінтелектуальними людьми, які добре розуміли місце і значення історичних знань та історико-архівних джерел, роль архівної та бібліотечної справи у формуванні національної та державницької свідомості, у відновленні та зміцненні української державності. За плечима багатьох з них була університетська історична або правнича освіта, власний досвід роботи у бібліотеках і архівах, участь у вивченні та публікації джерел, у створенні архівів, заснуванні архівних видань. Однак, якою мірою це особисте розуміння впливало на державотворчий процес, ми можемо судити здебільшого за документами, що збереглися і дійшли до нас сьогодні. Та все ж цінним і повчальним тут є той факт, що, незважаючи на політичну і соціально-економічну кризу, фінансові нестатки, гостроту багатьох інших завдань, Українська центральна рада опікувалася на державному рівні питаннями, пов'язаними із документуванням, збереженням історичної пам'яті, врятуванням від пониження архівних документів, унікальних книг.

Період Української центральної ради був безпрецедентним в історії нашої країни періодом, який довгий час із відомих причин залишався поза увагою дослідників, які змогли б здійснити аналіз історичної еволюції документознавчих. Одним із найяскравіших прикладів інформаційно-документальної діяльності Центральної ради є видання нею чотирьох універсалів.

Універсал – це документ, що слугував засобом діяльності влади для здійснення цілей і завдань як зовнішньої, так і внутрішньої політики.

Складання універсалу є досить кропіткою і складною справою, адже такий документ переслідує практичну мету: вплину-

ти на громадян таким чином, щоб вони або схвально підтримали висловлену пропозицію, або утримались від певних дій тощо. Разом з тим цей документ є виразником світобачення української влади, а також відображає її погляди на міжнародні події.

Універсал є єдиним цілим, що має два адресати: свій народ і уряди інших держав. Якщо перший адресат прямо вказується в цьому документі, то інший – мається на увазі.

Зважаючи на те, що Універсали склалися стихійно, не маючи належного документознавчого підґрунтя, ми все ж таки простежуємо чітко виражені реквізити цих документів. Це, передусім, назва виду документа, текст, дата, місце видання, підпис.

Реквізит *назва виду документа*, можна з впевненістю зазначити, майже повною мірою відповідає сучасним вимогам. Назва документа розташована посередині аркуша, надрукована великим шрифтом, проте після кожного заголовку поставлена крапка (що недопустимо тепер). А назви документів у свій час зазначались так: *“До українського народу на Україні й поза Україною суцього”*, названий пізніше Першим універсалом; *“Універсал Української центральної ради”* – Другий універсал; у наступних Універсалах зазначався їх порядковий номер – *“Третій універсал Української центральної ради”* та *“Четвертий універсал Української центральної ради”*.

Реквізит “текст” досить об’ємний; він має таку структуру:

- протокольна формула;
- смислове ядро;
- аргументаційна частина;
- викладення фактів.

Протокольні формули – це слова-звертання до народу, якому адресований цей документ. У звертаннях, засвідчених в чотирьох універсалах, висловлюється щира повага до адресата на початку документа, а інколи – й посередині чи наприкінці тексту.

Як бачимо, протокольна формула, як правило, не несе в собі конкретного політичного змісту, але й разом з тим вона є невід’ємною частиною кожного універсалу і наче задає йому певну тональність, як от:

- у Першому універсалі – *“Народе Український! Народе селян, робітників, трудящого люду!”*;
- у Другому універсалі – *“Громадяни землі Української!”*;
- у Третьому універсалі – *“Народе Український і всі Народи України!”* – на початку тексту, в середині тексту знову ж повторюється: *“Народе український!”*, й наприкінці тексту – *“Громадяне!”*;
- у Четвертому універсалі – *“Народе України!”*.

Смислове ядро містить у собі суть документа і є концентрованим вираженням позиції уряду з того чи іншого питання. Сислове ядро є основною частиною кожного з чотирьох універсалів. За обсягом ця частина може бути дуже короткою, порівняно з іншими складовими даного документа, як, наприклад, у Третньому універсалі: *“Віднині Україна стає Українською Народною Республікою”* [2, с. 398], або ж мати довгий текст, інколи навіть розірваний і продовжений вкінці, як от у Другому універсалі: *“Ми, Центральна Рада ...з задоволенням приймаємо заклик правительства до єднання ...”*. *“... ми рішуче ставимось проти замірів самовільного здійснення автономії України до Всеросійського Учредительного Зібрання* [2, с. 165].

З погляду змісту смислове ядро даних документів є різноплановим. Так, у Першому універсалі висловлюється протест, заявляється про серйозні рішучі кроки Центральної ради: *“Однині самі будемо творити наше життя”* [2, с. 102]; у Другому універсалі – фіксується політична та міжнародна позиція, домовленість та досягнутий ступінь згоди з Тимчасовим урядом, інформується про заходи, які мають проводитися; у Третньому універсалі “оповіщається” про важливі законотворчі кроки, закликається до *“рішучої боротьби зі всяким безладдям і руйніцтвом та до дружнього великого будівництва нових державних форм”* [2, с. 399]; у Четвертому універсалі міститься повідомлення про суверенність Української держави, а також заклик до боротьби з більшовиками, *“що топчуть права Української Республіки”* [2, с. 104].

Аргументаційна частина визначає обсяг кожного з документів. Вона розпочинається, як правило, з викладу причин, наведення підстав, які спонукають, дають право виступити з цим документом, звернутися до громадян. Максимальна кількість аргументів для обґрунтування позиції створює сприятливі умови для правильного розуміння документа. Такі аргументи підтримують його смислове ядро.

Наприклад, у Першому універсалі смислове ядро аргументується так: *“... Ми гадали, що Центральне Російське Правительство протягне нам руку в сій роботі, що в згоді з ним ми, Українська Центральна Рада, зможемо дати лад нашій землі. Але Тимчасове Російське Правительство одкинуло всі наші домагання, одіхнуло протягнену руку українського народу... ... І через це ми, Українська Центральна Рада, видаємо сей Універсал до всього нашого народу і оповіщаємо: однині самі будемо творити наше життя”* [2, с.102].

У Другому універсалі наводяться такі аргументи: *“Представники Временного правительства повідомили нас про ті певні за-*

ходи, яких Временне правительство має вжити в справі управління на Україні до Учредительного зібрання. Временне правительство, стоячи на сторожі завойованої революційним народом волі, визнаючи за кожним народом право на самовизначення і відносячи остаточне встановлення форми його до Учредительного зібрання, простягає руку представникам української демократії – Центральної раді, і закликає в згоді з ним творити нове життя України на добро всієї революційної Росії” [2, с. 164].

Третій універсал містить у собі такі аргументи: “Тяжка і трудова година впала на землю республіки Російської... .. Наш край так само в небезпеці. Без власті дужої, єдиної, народної Україна теж може впасти в безодню усобиці, різні, занепаду...” [2, с. 398].

У Четвертому універсалі аргументаційна частина досить об’ємна. В ній наводяться такі аргументи, що ведуть до проголошення смислового ядра:

– “...чотири роки лютої війни знеслили наш край і людність. Фабрики товарів не виробляють. Заводи спиняються. Залізничі розхитані. Гроші в ціні падають... Насуває голод...”;

– “... Збори, призначені на нинішній день, не могли зібратись, щоб прийняти з наших рук нашу тимчасову найвищу революційну владу над Україною...”;

– “... Петроградське правительство народних комісарів .... оповістило війну Україні і насилає на наші землі своє військо, красногвардейців-більшовиків, які грабують хліб у наших селян і без всякої плати вивозять його в Росію...”;

– “... те саме петроградське правительство народних комісарів починає затагувати мир і кличе на нову війну, називаючи її до того ще “священною”...”;

– “...ми ...на те пристати ніяк не можемо, ніяких війн піддержувати не будемо, бо український народ хоче миру...” [2, с. 102-104].

Частина, в якій викладені факти, у кожному з чотирьох Універсалів містить точні формулювання, їх відповідність, пропорційність перерахованим фактам. У цьому випадку фактичний матеріал або розосереджений по всьому документу, або зливається з аргументаційною частиною.

Точність, достовірність, конкретність – ось визначальні характеристики частини, що містить викладені факти.

Проаналізувавши вищевказані документи, маємо зазначити, що основними зовнішніми рисами їх стилю є: логічність, послідовність, обґрунтованість, ясність, суворість, офіційність, об’єктивність, достовірність, конкретність, докладність, лаконічність при високому ступені інформативності. Саме за допомогою

мовних засобів підкреслюється діловий характер Універсалів, а через добре зважену “соковитість викладу” – посилюється їх емоційний вплив. Та, мабуть, для авторів цих документів особливо важливими були не стільки стилістична довершеність чи “музикальність” вислову, як абсолютна відповідність змісту, смислу політики державної влади з того чи іншого питання. Проте стиль всіх чотирьох універсалів наближений до політичної публіцистики, що проявляється у широкому використанні художніх засобів, образів, порівнянь, асоціацій, котрі надають текстові яскравості та впливовості, наприклад: “*волею своєю ти поставив нас... на сторожі прав і вольностей Української землі...*”, “*...але Тимчасове Російське Правительство одіхнуло простягнену руку українського народу...*”, “*...однині самі будемо творити наше життя*”, “*без власті дужої, єдиної, народної Україна теж (як і Росія) може впасти в безодню усобиці, різні, занепаду*”, “*... на фронтах лється кров і гинуть марно сили всіх народів світу*”, “*що ж до так званих “більшовиків” та інших насильників, що нищать та руйнують наш край, то приписуємо ... твердо й рішуче взятися за боротьбу засланих з Петрограда найманих насильників, що топчуть права Української Республіки*”.

Як бачимо, дані Універсали доступні для всіх верств населення, адже написані вони живою мовою, де виклад матеріалу йде в логічних взаємозв'язках, що ще більшою мірою посилює інтерес до цих документів, а в тексті варіюються формулювання, вирази, слова, передаючи зміст виразно, яскраво, образно.

Також досить цікавими для аналізу є такі реквізити: **дата та місце видання**. Варто зазначити, що, порівнюючи із сучасними вимогами, ці реквізити зазнали суттєвих змін. Дата складання та місце видання зазначались у нижньому лівому куті документа таким чином:

I Універсал:

Ухвалено:

Київ, року 1917, місяця червня (юня) числа 10. [2, с. 103].

II Універсал:

У Києві. 1917 року липня 3-го дня. [2, с. 166].

III Універсал:

У Києві. 7 листопаду року 1917. [2, с. 399].

IV Універсал:

У Києві. 9 січня 1918р. [2, с. 104].

Деяких змін зазнав і реквізит **підпис**.

До широкого загалу дійшли тексти Універсалів, надрукованих у періодичних виданнях Української центральної ради, таких як: “Ві-

сти з Української центральної ради”, “Рада”, “Вістник” тощо. Там під текстом документа праворуч зазначався узагальнений підпис:

Українська Центральна Рада.

Проте саме у Другому універсалі, де зазначались підсумки компромісу між Тимчасовим урядом і Центральною радою, нам надається унікальна можливість дати оцінку реальному реквізиту “підпис”, адже керуємось у своїй роботі відбитком оригіналу. Ми бачимо, що вже тоді до цього реквізиту ставились такі вимоги: він складався з найменування посади та самого підпису. Враховуючи своєрідність підписів, зазначимо, що ініціали проставлені перед прізвищем.

Зауважимо, що зважаючи на те, що даний документ підписаний кількома посадовими особами, їх підписи розташовані один під одним, згідно із субординацією, у такому порядку:

Голова Української Центральної Ради

(підпис М. Грушевського)

Генеральний Секретаріат

Української Центральної Ради:

Голова Генерального Секретаріату (підпис В. Винниченка)

Генеральні Секретарі: (підписи

Х. Барановського

М. Стасюка

О. Шульги

В. Садовського

Б. Мартоса

І. Стешенка)

Генеральний Писарь (підпис П. Христюка) [2, с. 167].

Отже, підсумувавши все вищезазначене, можемо зробити висновки: Українська центральна рада, незважаючи на всю складність історичного переломного моменту в долі своєї країни, беручи до уваги всю масштабність тогочасних подій, усвідомлюючи свою колосальну відповідальність перед наступними поколіннями українців, вела документування на високому професійному рівні; про що свідчать численні правові документи, зокрема – чотири універсали із внутрішньополітичної діяльності,

Список використаних джерел

1. Українська центральна рада: документи і матеріали : У 2-х т. – К. : Наукова думка, 1997. – Т. 1. – 587 с. ; Т. 2. – 421 с.

2. Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 р. : Документи і матеріали / Ред. кол. : В. Верстюк та ін. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2003. – 1024 с.